

Pader Alexander Lozza 1880-1953

Objekttyp: **Chapter**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **80 (2001)**

Heft 7

PDF erstellt am: **22.07.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

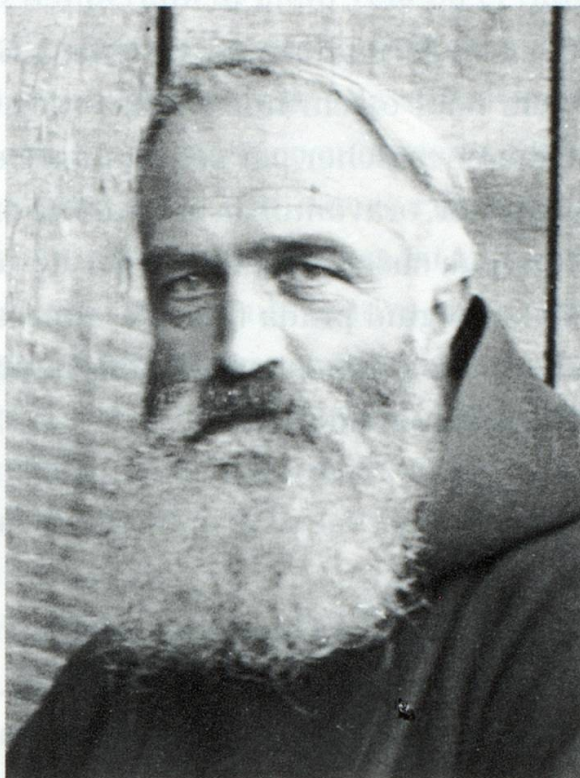
Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

8. Pader Alexander Lozza 1880–1953

Sia veta

Constantin Lozza ei naschius sco 12avel affon ils 29 da zercladur 1880 a Castigl, in bein dado il plaun da Marmorera viers la plaunca. Ins vesa aunc oz vi sur il lag e sur il mir da fermada en in fiep ils suloms bandunai. E sco el ha raquintau sez, ha sia veta spirituala entschiet cun in schabetg ch'ins catta en «Prominenzas en l'anecdota». Padrin e madretscha ein arrivai cul pop en baselgia tier il batten – e vevien denton emblidau il num. Il padrin en fatalitad ha detg: «Dia – ensatge da Constantinopel!»

Il pop, per esser in affon d'in pur e catschadur, fuva zun zaclins, aschia ch'ina dunna presenta al batten ha manegiau: «Quist cò na vesa betg al duman!» – Malgrad tut, il buobet ei serefatgs, ha gidau baul ils geniturs, ha tratg la ristiala e fatg il pastur. Savens persuls sco paster e pastur, ha el engartau baul la natira, ses misteris e sias bellezias. El

veva in egl per tut e – leva vegnir pictur sco Segantini. Vegniu eisi tut auter.

Ord scola primara, eis el serendus cun 15 onns a Genua el gimnasi dils caputschins. Schi baul e schi lunsch naven da casa, allas rivas dalla mar, ha el schau encrescher per ses cuolms e ses tschuts. Sche gia las uras sulas dil paster, oravontut da malauras e brentinas, cloman la melanconia ord mintga cusch e caglia, co pér il prender cumiau da casa els onns da svilup e giud prada flurenta e mess en scola, davos miraglia, en ina cuminonza nunusitada. Elaborau litterarmein ha el quei sentiment ella poesia suandonta:

«A colm

Sulet! Va tetg e letg; ma sung stramia!
La brainta boglia, corva colm e plang ...
Per eremit na fissa betg naschia:
ma lasch ancrescher siva en carstgang!»¹⁾

Schebi ch'il Constantin veva gia giu a Marmorera en scola il lungatg talian, fuva igl ambient tonaton lunsch naven dil surmiran. Sco el ha relatau a mi a Salouf en casa pervenda duront l'uiara, ha el schau encrescher caussas. Sco buob dad alp ha el denton tenuu la dira sia veta ed ei mai ius culla brocca. Mo in vischander banduna la roscha! Il Constantin ha fatg la matura tier ils paders caputschins ed ei entaus en claustera a Genua ils 11 da november 1897, pia cun 17 onns. La situaziun allas rivas dalla mar e la bellezza dalla claustera descriva el en «La brev d'amur». ²⁾ Ch'el ha schau encrescher, relata el aunc onns pli tard en siu diari, murtiraus «cun la malancuneia dalla cella da clostra». ³⁾ El vegn ordinaus ils 20 da december 1902 e sa celebrar sia

1 Lozza, P. Alexander, 1954, Poesias, 65.

2 Igl Ischi XXVIII, 1941, 21–26.

3 Schönbächler, Pio, 1963, Igl diari da P. Alexander Lozza, en: Noss Sulom 42, 75ss.

messa nuviala a Marmorera entuorn Nadal. Lu banduna el puspei Sursés per cuntinuar ses studis en claustra. Silsunter dat el scola en claustra. Cun siu temperament plein veta ha el tutta capientscha per enqual sgnocca e strufientscha era davart da ses discipels. Ils 28 da november 1906 vegn el tarmess ella missiun retica sco «pader cumpogn» a Vaz e duront la stad sco cumpogn a Ziteil.⁴⁾ Il bandunar la scola ils 1905 ha fatg ad el fastedi: «Adegnà igl madem! Tge trouladad! Ia la carezzava, chella mattaneglia. Cura tgi an scola igls vaseva avant me, surrionts e sainza chitos, ia ma santiva ainten igl mies elemaint, ia era cuntaint. Tge plascheir da ma santeir carezzo da chels mattatschs simpels e bungs, ... da veir, scu els imitavan mintga gest, tg'ia fascheva.»⁵⁾ Ils 1906, cun 26 onns, arriva el sco pader cumpogn a Vaz ed a Salouf.⁶⁾ Tgei ch'el senta, di la poesia

«Return

La tgesa era tgoda, scu en nia,
curtg'el, bargiond, ò detg adia.

Blers onns passos! – Igl vigls èn ve tar Dia.

El turna. Trest return! Gl'è tot schi freid!

Parfign an steiva, freid e veid.

Strousch cratschla l'oura viglia en saleid.

En ester, tranter esters, stat el cò!

Freids fardagliungs on detg: Ist no? –

Scu egn, tgi ò fallo cutier, el vo! –

4 Lozza, Diari, 81s.

5 Lozza, Diari, 80.

6 Damai ch'ei dat pliras datas, sebasein nus sin las indicaziuns da siu nevs, plevon Duri Loza.

Angal la mamma, or d'smiria portret
muaint'igls lefs, less deir en pled;
cun trest'igleida, suondla igl poret! – »⁷⁾

Calonda fevrer remarca el en siu diari: «Dia, tge sagl! An Svizzra, a Vaz, gliunsch davent da tot chegl, tg'ia va carezzo durant endesch onns!»⁸⁾ Quella remarca fa surstar, sch'ins ha priu notizia da siu schar encrescher sco student e giuven pader a Genua. Ei para che siu esser hagi difficultads da s'approximar ed acceptar il niev e l'egliada seigi drizzada anavos el vargau e vegni surtratga d'in vel da melanconia – caracteristic per in sentir lyric. «Oz egl gl'amprem de tgi sung a Vaz! Tge tristezza! Ia saint, dafora, en corv a cratschlar, tristamaintg, e pains ve da persungas carezzadas ... I para, tg'igl corvatsch, dafora, am snarregia, satanicamaintg ... cra, cra, cra ...»⁹⁾ Era il lungatg fa fastedis ad el. Las caussas ein schi jastras. Mo el senta che plaun a plaun semida la natira. Pér suenter sia ordinaziun ils 1902 che pader Alexander fuva turnaus ell'Italia, ha el empriu romontsch, quei il sursilvan.

Per ir sin pervenda stueva el saver il sursilvan, far priedi per sursilvan, quei tenor giavisch da monsignur uestg. El hagi fatg quei vess e nuidis.¹⁰⁾ Mo el ha duvrau pli tard il sursilvan sco custos a Ziteil, ed el ha empriu d'enconuscher ils Sursilvans era da varts suleglivas. El enconuscheva era la veglia tradiziun dils paders da Ziteil che partevan «igls pelegrins da Ziteil an treis classas: Quels da Surselva dattan buns stipendis da messas, quels da Tumgliastga fon bunas anfertas (dattan bia ella tastga) e quels da Surses bevan bler vinars».¹¹⁾

7 Lozza, 1954, Poesias, 41.

8 Lozza, Diari, 81.

9 Lozza, Diari, 81.

10 Surlunder hai jeu giu cul pader 1944 ina discussiun zun animada a Salouf en casa pervenda, durent che jeu erel en survetsch activ. Ils «Tschalovers» veva el buca per cor. Quei fuva denton buca sia idea persunala, anzi ina generala dall'intelligenza surmirana. «Vus 'Tschalovers' che scrivis mintga toffa ella Gasetta Romontscha e tertgeis che mo vies lungatg vali enzatgei!» – Davos sias reproschas e la biala barba brina sezuppava il giabez da cudizzar e tentar quels da «leusi». Pareglia era Deplazes, Prominenzas, 77s.

11 Tenor: Experienschas d'en vigl plevant, ord in referat da Pader Alexander Lozza.

Ils 25 da zercladur 1907 arriva el per l'emprema gada sco pader nun-enconuschent «cugl mies pentelet sen givi» a Salouf e serenda a Ziteil ils 26 e lu dils 28–29 dil meins. Cheu s'entaupa el cun Nossadonna da Ziteil – ina sentupada decisiva pil giuven pader brin. En siu diari retegn el ses sentiments: «Doltschezza ouras marianas – sen chestas otezzas, manevel digl tschiel, manevel da tè, sot la tia mievla igleida, alva Nossadonna da Ziteil! Tge calmezza rasada anturn tè, – tge pasch! – Varda, ia vign tar tè, carezzada Mamma celestia, simgeida dagliunsch durant endesch onns, dantant dallas tievas seiras dall'Italgia! Tgera Mamma, pegliam cun tè, tignam sper tè, – deiam la tia doltscha parola d'amour! Mamma, igls mies tgers! ... Mamma, ia less bargeir segl ties pèz – pigl passo e pigl avigneir!»¹²⁾ La brama d'in giuven pader amiez la biala scaffiziun, circumdaus d'in pievel cartent da pelegrinadi. Suenter endisch onns da speranza, la sentupada cun Maria, sia Mumma celestia. Tals plaids ord la bucca dil pader dalla rassa brina che saveva, cunzun en giuven onns, scurlar il puccont buca mal, sco quei che l'anecdota sequenta sa ofniar. Ina biala matta fuva cumparida en baselgia cun ina frisura empau stuorna, empau in igniv d'utschals sin tgau. Cheu di il pader duront il priedi, cura ch'ei mava bein, fixond la matta: «Jeu recamondel da tener en las gaglinas, pertgei il sprer va entuorn»!¹³⁾ Cun in tal sedepurtar direct viers sias «nuorsas» ein ils parochians s'endisai, ed els acceptavan il pader per empau in original, in dils lur, sco quei ch'el sez teneva els. Mo sut quella crusta ni scorsa empau da gruvia gnanc sminavan els in'olma fina e sensibla en spir melanconia e malsegirezia che veva anflau in tegn e sustegn el «mies tger codeschign», siu diari. Mo leu sesarveva sia olma, cura ch'el plidava ni implorava sia Mumma celestia. Aschia ils 29 da settember 1907, il cumiau da Ziteil: «Adia, tgera Mamma da Ziteil! – La freida, turbinonta beischa passaro segl isch digl ties sanctuari suttaro ainten la neiv ... Tgi so, schi ia turnaro tar tè tar igl tardeiv reflureir dalla stad anturn

12 Lozza, Diari, 82.

13 Deplazes, Prominenzas, 86.

igl ties alv sanctuari!? – Tgi so, noua tgi las necessitads dalla veta am purtaron, povra figlia agl vent!? – Tgera Mamma, ia vign bôt a scumpareir digl mond, – e te continueschas da dulzar igl ties mang banadont sur las cunfolas.»¹⁴⁾

Facticamein eisi stau in adia da Ziteil. Ils 1908 viers igl atun vegn el tarmess sco plevon a Tumegl, da lezzas uras ina pleiv dils caputschins. La Tumliasca, ina tiara fritgeivla cun clima migeivel che pudess far endamen l'Italia. Ed il pader stat per l'emprema gada en sia veta sin agens peis ...

Co ei sia reacziun? El diari noda el ils 31 d'october: «Gl'è l'emprema malancuneia – stgira, opprimonta, – scu chellas dall'Italgia! Vurdem saglianto giu cò ainten chesta fugna dalla Tumgliastga, – danonder ia na sa betg vurdar sen las mias tgeras muntognas da Surses! Tge malancuneia desperada! Tge veid ainten chesta tgesa! Tge impresiungatscha, chellas stgiras stgelas, tgi von anguleiv veagiu ainten igl stgeir!»¹⁵⁾

Questa depressiun deriva da siu sentiment dad esser persuls e sulets, quei ch'el era mai staus tochen ussa. Quella malsegirezia ei era semusada igl empren en siu tenercasa. Cheu vegn in di in cumis da caffè. Il bien pader che saveva che la gronda famiglia dils Lozzas cumprava a sias uras la pulenta en entirs sacs, fa il medem cul caffè e posta 50kg. Ina gada retschiert la rauba, ha il pover pader stuiu semetter sin viadi tier ses confrars e far amogna caffè.¹⁶⁾

Per Nossadunna d'uost 1909 astga pader Alexander far il priedi da fiasta a Marmorera, sia vischnaunca nativa. «En barletg blo digl tschiel am surrei da fanestra aint. Gl'è ena tgera ragurdentscha dall'unfanza!... O tgeras memorgias – o doltscha Maria! – o trest preschaint! – Ma oz ia vign a ruschanar da tè, tgera Mamma, parchegl tgi, nonobstant la mia misergia, ia saint, tg'at carez anc adegna. O Maria, mievla gleich digls mies îgls – cunfiert digl mies cor! Ave – tgera Mamma – ia me

14 Lozza, Diari, 82.

15 Lozza, Diari, 83.

16 Deplazes, Prominenzas, 75s.

legr, tgi te ist usche gloriousa!»¹⁷⁾ Ei dueva denton buc ir schi ditg, tochen ch'el survegn la caschun da secasar maneivel dil sanctuari da Nossadunna, alla quala el ha dedicau tontas poesias.

«Ave Maria

At sporsch digl Ave l'alva flour, Maria,
Vign l'alva sa vidond an en barnia,
E steida, rosa-menla, la randeida.

Maria, doltsch accord sen arpa d'or,
Am tunga ties tger nom giufons igl cor!
Romp igl mies cor, scu corda d'ena geia,
Igl sies davos vibrar: Maria, seia!
An vet'e mort, te digl mies cor, la flour.»¹⁸⁾

Da Tschuncheismas, ils 8 da zercladur 1919, pren pader Alexander cumiau da Tumeigl, sia emprema pleiv. Siu diari sa da dir: «Davos preda a Tumeigl. – Siva igl preda: Va giu digl cor en grev pasant. Ia veva tema da far chel preda, scu va tema digl fi! Ia leva esser ferm, ma sung sto debel!! Ena tresta separaziung – dalla mi'amprema, carezzada pleivetta! Tgera Mamma, o totgam mang! ... Adia carezzo, bel Tumeigl!»¹⁹⁾

Otg dis pli tard, per la dumengia dalla SS^{ma} Trinitad, vegn el installaus a Salouf. El menziunescha buca quei el diari. Tipic per el che mirava adina anavos e saveva buca sedistaccar da Tumeigl. Aunc in onn pli tard, da Tschuncheismas 1920, nota el: «Oz egl en onn, tgi va fatg igl preda da cumgio giu Tumeigl! ... Ia fatg puspe cun malancuneia igl mies partratgs ve da chels trests deis ...»²⁰⁾

17 Lozza, Diari, 84.

18 Lozza, Poesias, 147.

19 Lozza, Diari, 85.

20 Lozza, Diari, 87.

Ei mava denton gia empau meglier. Igl onn avon, strusch ch'el fuva secasaus a Salouf, fuva el serendius al «Curver dafora», per contonscher silmeins cun siu egl siu carezau Tumeagl. «Scu gleischigl la baselgigna, gl'ospizi, la vischnanchetta, ainten ena splendour da cleritad! Canta malancuneia! Gl'è propa la verdad: nous vagn nigna avdanza permanenta cò sen tera!»²¹⁾ Enconuscher mintgin e mintga famiglia d'in vitg, viver cun els endisch onns e stuer bandunar els, bandunar tut, «chegl fò mal, mal al cor!» P. Alexander vegneva buca libers dalla melanconia: A Genua en claustra busirava el pils cuolms, a Vaz per Nossdunna da Ziteil, a Salouf, maneivel da Ziteil, per Tumeagl. Da tut quei panziers saveva negin auter che siu diari. E lez cuscheva sco la mort. Anovians fuva il pader dalla rassa brina in ver «Sursetter da Murmarera» che fageva bugen steclis e sgnoccas, cunzun culla buobanaglia. Lezs mavan bugen vin stiva pervenda tiel pader, cura ch'il radio (el fuva in dils paucs che veva in tal) rapportava giugs da ballapei. Puspei fuvan ils buobs serimnai en stiva entuorn il radio. Il pader fuva fiug e flomma. Ils Svizzers vessen giu la caschun da far in gol. Cheu seglia il pader en pei cun in sgregn: «Tamazis» e dat ina calzerada al gat che lez sgola sut pegna en, ferton ch'il pader grescha: «Gol!»²²⁾ Il pader mava pli bugen a catscha, sco siu bab e ses frars. In bab cun 12 affons, puret da muntogna, stueva far quei, sch'el leva buca schar murir sia mattatschaglia dalla fom. A Salouf, sco pader cumpogn igl onn 1907, fuva el gia staus ina gada a catscha. Dapi ch'el veva in agen tenercasa e fuva puspei a Salouf ni si Ziteil, magari era pils uauls denteren, era la caschun aunc bia pli gronda.²³⁾

El mava a catsch'aulta ed a catscha bassa. Per quei intent veva el in tgaun, sia Lora che capevi tut e savevi tut dano tschintschar. Forsa perquei ha enzatgi sittau giu il tgaun in di. Ensemen culs buobs cava el ina fossa e lu satiaran els la Lora. Fatg quei, di il pader: «Ussa stueis vus bargir!» Mo la bargada fageva mo bucca da rir. Cheu parta il pader

21 Lozza, Diari, 86.

22 Deplazes, Prominenzas, 87.

23 Lozza, 1929, Or digl diari d'en catscheder, en: Noss Sulom 8 (siu secund diari).

ora a mintgin ina entuorn las ureglias ch'ei han schau siglir las larmas.²⁴⁾

Ultra dalla pastoraziun dalla pervenda da Salouf ei pader Alexander staus custos da Ziteil dils 1919 entochen 1936. El ha operau leu cun grond inschign, cun success e benedicziun. Sia carezia per la Mumma amureivla ha gidau el tras las travaglias e gidau biaras e biars a purtar la crusch tras nossa val da larmas. Sias cruschs ha el mess giudapeis a Nossadunna, nunsavend el purtar quellas ensemen cun auters. Igl onn 1931 confida el al carnet secret dil diari: «Tgera Mamma, dastga creir, tgi te am vot betg schi mal, essend tgi te am laschas betg liber? ... Igl mies îgls, en'eda schi bungs, èn ossa betg ple uscheia. Igl mies mang na screiva betg ple igls bustabs schi distincts ed elegants scu en'eda! Mamma, stò cun me! I fò seira!»

Ils 1936 eisi stau schi lunsch che pader Lozza ha bandunau il post da custos a Ziteil. En siu diari ha el fatg in segl dils 1931, nua ch'el veva annunziau «i fò seira» tochen ils 1940, igl onn ch'el ha saviu festivar siu 60avel, nua ch'ils plaids da renconuschientscha van tras la pressa. Pader Alexander dat en siu Diari in commentari: «Cant bler'ava è passada! Avant dus meis am onigl scretg igl necrologi pigls sessant'onns da veta! Oter tgi Italgia, Tumeigl e creplas! ... e campagnas da Ziteil! Ins vo, ins vo! Ins vo precipitond veagiu scu balung!»²⁵⁾

Quei onn pren pader Alexander cumiau sco davos pader da Ziteil.

«Igl davos pader da Ziteil

Te bel, te tger sanctuari da Maria,
ia vign, per betg turnar: adi', adia!

Cun me bandunga son Francestg l'istorgia:
sies fepls on scretg se cò en figl da glorgia.

23 Pader Alexander Lozza, 1880-1953, 1980, Edition romanzgerativa, 12.

24 Register da sias ovras en: Lozza, 1980, 163-171.

24 Deplazes, Prominenzas, 88.

25 Lozza, Diari, 92.

Blers onns va rot igl pang da ties son pled
agls pelegrins! Va via tristezz'e led!

Las lungas notgs, o cants an confessiung,
misteris da dolour e ... perversiung!

Ia vign; ma betg am lascha eir sulet!

Maria, sainza Tè sung en poret ...

Vea Te cun me! Gl'è seira! Stò cun me,
tgi va At carezzo d'unfant anse.

Sen tera, ties doltsch lod, o Banadeida,
va bler pradgea! – Schi dom igl mang e geida,

tgi poss'er ia rivar sen tschiel en de,
segl ties Ziteil chise, cun Tè, cun Tè!

Scu'gl paster, an schanuglias, sen parveis,
vi star parpetnamaintg davant Ties peis.²⁶⁾

P. Alexander che piteva dil cor ei seretratgs igl uost 1949 a Casti ella casa dils paders. Leu ha el astgau retscheiver tons salids, plaids da renconuschientscha da lunsch e da maneivel per siu 70avel anniversari. El fuva daventaus ina persunalitad enconuschenta e renconuschida lunsch sur nos cunfins ora. «Bleras gratulaziungs e ludems e festas – scu sch'ia fiss gl'amprem om dalla Svizzra – e sung en poret», leds da saver annunziar il plaid da Diu. Malgrad sia malsogna ha el aunc assistiu ils 20 da matg 1951 a Surrein en baselgia alla representaziun da sia ovra «L'appariziun de Nossadonna de Ziteil».²⁷⁾

26 Lozza, Poesias, 157.

27 Translatada en sursilvan da Gion Deplazes.

Lu eisi plaunet sefatg sera. Ei mava cunter ils 73 ch'el scriva el Diari: «Cun 73 onns – pulitet! Dia seia ludo!»

Ils 12 da fevrer 1953 ha el rendiu si'olma al Scaffider.

Cun sia mort ein ils fastitgs da sia veta aunc buca svani. Quei veva el sez gia intonau: «La mi veta è stada sco egn dils noss pizs, cun ena fatscha suglialeiva ed ena sumbrivanta, legreia e malancuneia de e – notg.»²⁸⁾

Ei dat pia aunc in auter pader, sco gia menziunau. Ultra dil caputschin popular cun humor e senn per la sgnocca dat ei aunc il poet e sribent romontsch. Pader Alexander ha entschiet tard culla litteratura. Sias ovras cumparan pér naven dils 1926 ch'el veva 47 onns en Noss Sulom, Igl Ischi, las Annalas etc. Mo pader Alexander ha fatg poesias gia da giuven en claustra a Genua – per talian. El relata sez: «Pir siva ina lunga durmida, cun tschinquanta ans, sen istanza da blears, daglia scumanzà da fer novellas e poesias an rumantsch.»

Naven dils 1927–1953 cumparan sias ovras regularmein. Igl ei quei en drammatica, prosa e poesia.²⁹⁾ Il pli ferm ei bein sia lirica.

Da sia drammatica apprezzava el il pli fetg «L'appariziun de Nossadonna de Ziteil». Capeivel per tgi che sa tgei impurtonza che Maria ha giu en sia veta. Lu il drama «Rudolf da Funtanga cotschna» e per numnar mo aunc ina tiarza ovra che stat en connex cun sia pissiun da catscha «Ena innocenta svandetga», ina cumedia.

Dallas 19 novellas che pader Alexander ha concepiu lein nus numnar mo «Tranter ils meirs da la clostra», lu «Quegl tg'igl schember vigl sfarfoglia», «Scu te semnas, uscheia medas», «Betg fò tarmagls cugl fi» e buc emblidar astgein nus «Or digl diari d'en catscheder».³⁰⁾ En la lirica ei Lozza vegnius enconuschents ell'entira Svizra igl onn 1935,

28 Pader Alexander Lozza, 1880–1953, 1980, Ediziun commemorativa, 12.

29 Register da sias ovras en: Lozza, 1980, 163–171.

30 Ina gronda part dalla sura numnada prosa, transladata da Alexi Decurtins en sursilvan, ei cumparida sco «Igl det da Dia», NT XXXII, 1953.

cura ch'el ha fatg part d'ina concorrenza per in himni naziunal cun 1817 auters e ha tratg igl emprem premi culla poesia

«Crousch alva sen fons cotschen.»⁵¹⁾

Sia spina

Igl ei evident ch'in poet nescha en emprema lingua ord siu character. Sia veta terrestre porscha ad el ils maletgs e motivs ch'ins catta tgunschamein en sia ovra. Mo ei drova enzatgei che fetga e fora.

Nua ei la spina tier il pader che veva gia fatg poesias en giuvens onns per talian? Lu eis el ius viadora ella veta e pastoraziun. Sia musa ei sedurmentada. Pér cun bunamein 50 onns eis el turnaus alla senda teissa dalla poesia e litteratura – lu tochen la mort.

Il character da pader Alexander veva duas varts: ina se presenta el solitari che arva denton buc escha e finiastras a mintgin, num stuer, ina stgira sco l'umbriva dalla pezza el tramunt. Quella part dil paster pign el solitari ha il mattatsch priu cun el en claustra da l'otra vart dallas muntognas. En «La Malancuneia» scriva el: «Cun quitordesch ons am onigl pacato per l'Italgia, sainza tgi vess gia la minima ideia da clostras e da veta claustrala. Angal las mias fantascheias da grondeia! ... Ma cura tgi va via ad eir la mama cun igl faziel segls ìgls, vaia saintia ena stranscheida agl cor, tgi va cartia da stanschantar». Suenter ver cumpletau las scolas elementaras ha el entschiet il noviziat. «Ma ossa ò la grefla digl lascher ancrescher am struclo igl cor veaple. Quela malancuneia cunfinava cun la desperaziun, parquegl tgi la conclusiun era adegna la madema: co ist crudo e co stost star!»⁵²⁾ El ha malgrad tut tenu la dira ed ei daventaus pader. Silsuenter ha el dau scola. El studi

51 Cumposiziun da J. G. Scheel, text tudestg da Martin Schmid.

52 Lozza, 1961, Prosa, 16, 18.

e silla piazza da sport el sulegl dall'Italia ha el cattau ina vart pli clara e leva. Quella lubeva d'arver ora ils barcuns viers ils carstgauns e schar entrar il cauld dalla cumpignia. Quella vart ei vegnida rinforzada tras si'educaziun caputschina che preparava ils fegls da sogn Francestg per la pastoraziun ed educaziun dil pievel cumin, da reh e pauper. Cun quellas duas varts ei pader Alexander turnaus en sia patria muntagnarda. Da cheu deriva ei ch'el capeva oreifer da conversar culla mattatschaglia. Gia en sia emprema pleiv a Tumegl veva ei num: «Nous vagn en pader tgi so angal conversar cugls parlars e cugls unfants.» A Salouf e si Ziteil daventa el in caputschin popular che va a catscha culs catscheders, fa sias sgnoccas, gauda e cultivescha sia originalitad. Aunc oz, in miez tschentaner suenter sia mort, viva el en tontas anecdotes.⁵⁵⁾ Mo ina che ha da far culla catscha! – In di fuva el ius a catscha da sfrus. Cheu engarta el il davos mument in auter sfrusader. Il pader setschenta sin in cusch sper via e tila la capuzza sur tgau en. Il sfrusader peglia tema, crei ch'ei seigi il giavel sez e scappa. Amiez igl avonmiezdi cumpara il sfrusader tier il pader e paleisa ch'el hagi viu il giavel sez. Il pader manegia: «O gliez crei jeu bein, sche ti fas il sfrusader!»

L'auter ei plein tema. Mo il pader pren la butteglia da vinars ord scaffa e confessa: «Teidla ussa! Buca fai tup. Il giavel che ti has viu, fuvel jeu mez.»

L'auter ei consternius: «Ussa creian era Els buc a mi.»

Era ella poesia saveva il pader far sias sgnoccas e sepresentar magari sco in claun. Mo in exempel che muossa co siu egl da catschadur veseva siu contuorn: Poesia – Prosa.

55) Lozza, 1961, Catscheders èn buna gliout!, en: Prosa, 86–95; Deplazes, Prominenzas, 74ss.

«Poesia!

Sa rasa l'alva vischnanchetta,
scu malageda sen igl pro.

Se sur igls tetgs igl fem cupeida,
se sur igls colms en tschiel schi blo!

Igl fagn savoira! ... Segl clavo
amprov'en finc igl sies tschivlot!

Prosa!

Ier ò Fluregn scretg ve d'en post:

'Igl transit cò è scumando.'

Oz ò Mengia, sia vaschigna:

'Te noscha femna' titolo!

Dumang fon Gieri e Niclo

process pigl dretg digl stellaschogn!»⁵⁴⁾

In'otra che muossa il pader buca mo sco catscheder da carn e preda,
mobein era il poet filosof amiez la natira:

«Cucu! Puhu!

Cucu! Dus notas cloccan or digl gôt,
scu da daletg en lev e lom sanglot,
scu vouch da flauta giu digl firmamaint,
tgi fonsa an en tger îgl blo carlaint.

54 Lozza, Poesias, 10.

Strousch steida cugl suglegl igl legher cant,
sa rasa tras la notg snuevel plant.
Puhu, puhu, rebattigl giu d'en rom:
la tgavrouletta tschertga igl spessom.

Carstgang, te ist savens en tgutg cucu,
tgi vot per forza esser en pugiu.
Betg vo planschond angal: puhu, puhu!
La veta canta er: cucu, cucu! –»³⁵⁾

L'ovra litterara da pader Alexander ha denton aunc ina tut outra fatscha, ina dolorosa, tut outra che quella che la gronda part dil pievel ha viu e gudiu. Ella ei naschida ord in schar encrescher permanent, in cuntinuont mirar anavos plein melanconia ed esser negliu da casa. Cheu schai la spina che ha mudergiau il pader e pretendiu dad el tut e pli che tut. El ha zuppentau e pertgirau per veta duronta siu «Diari intim» sco la poppa da ses egl. El diari ei da cattar la spina en sia spatla. En grevas uras ha el parturiu oravontut sias poesias, ha cantau cun larmas els egl las canzuns da Nossadunna, sia pli cara mumma. El ha battiu per siu vitg Murmarera, unfrius al progress. Sco in profet negligiu, sco Moses, cura ch'el ei turnaus cullas tablas giu dil cuolm plein indignaziun ch'il pievel saltava entuorn il vadi d'aur e fuva vegnius malfideivels, ha el clamau:

«Adia, Murmarera

'No cun las arpas', scheva Babilonia;

'da vossa patria ans cante igl cant!'

Planschond dei Israel: 'Cantar agl ester? –

La vusch disdei; noss cant davainta plant!'

35 Lozza, Poesias, 79.

Igls povers bandageas da Murmarera,
cun îgls carlaints, raspondan er usche,
cur tg'esters deian: 'Vossas Mintinedas
an voss lungatg tgi mora, ans cante.'

'Cantar? – O na! Avonda vagn bargia,
statgond portrets e tavlas giu d'pare,
passond cugl noss fagot, scu smaladias,
dasper baselgia e santieri ve! –

Partias, scu or da Sodom'e Gomorra,
nous anavos dastgagn er betg vurdar!

Mar morta, blava, corva nossa patria:
pi lev vogl da votar, tgi d'emigrar!'»⁵⁶⁾

Ferton ch'el sez ha publicau «Or digl diari d'en catscheder», ha el teniu tselau ses carnets cul diari da sia veta privatissima. Pader Pio che ha publicau el, ei dil meini: «Per pader Alexander era sies diari sco en curtgign resalvo angal per el sez, noua tgi el sa retirava ainten las ouras da solitariadad.»⁵⁷⁾

Gest quella clav tier el ed il nescher e crescher da sia ovra litterara ha el pertgirau – il misteri da si'ovra creativa! Sia spina ella spatla!

36 Lozza, Poesias, 44.

37 Lozza, Diari, 75–96.